

РАД ПАРТИЈЕ НА ЈАЧАЊУ МОРАЛНЕ СНАГЕ НАШИХ ЈЕДИНИЦА У НОР-у

Тући многобројнијег и технички опремљенијег непријатеља, какав се однос испољавао нарочито у првим данима нашег Ослободилачког рата, било је могућно само таквим оружаним снагама које су квалитативно надмашиле непријатеља. Код нас, међутим, није био у питању само квалитет већ готових јединица, организованих и наоружаних, него је требало победити непријатеља отимајући од њега наоружање и опрему и истовремено стварати и јачати јединице, развијати оружане снаге, а начин ратовања усклађивати са степеном тог развитка и условима вођења Ослободилачког рата. С друге стране, начин ратовања којим смо надмашили и тукли непријатеља био је могућан захваљујући, поред осталог, и квалитету наших јединица, без кога не би било могућно учинити све оно што је постигнуто и на начин на који је постигнуто.

Услови под којима се одвијао наш Ослободилачки рат тражили су, дакле, правилно решење низа питања која су се међусобно допуњавала и условљавала. Повезано треба гледати и онај огромни напор и резултате у изграђивању моралне снаге наших јединица која им је омогућила да издрже сва искушења у току тако дугог периода.

Комунистичка партија Југославије је знала да морални фактор претставља ону снагу која чини јединице несаломљивим и да је стварање трајнијег квалитета условљено, у првом реду, моралним фактором. А од схватања суштине, места и улоге моралног фактора зависио је и степен озбиљности и свеобухватности прилажења овом проблему. Полазећи од тога да морална снага наших јединица треба да се заснива на јединственом схватању и усвајању циљева борбе, на уверењу да је остварење тих циљева могућно само борбом, на решености да се истраје у борби без обзира на тешкоће и жртве, на жељи да се непријатељ победи, на унутрашњем јединству сваке јединице, на нераскидивој вези народа и армије и на низу других чинилаца, Партија је развила велико и непрекидно деловање на свим оним задацима чије је извршавање чинило наше јединице морално чвршћим.

Те задатке било је могућно сагледати и извршити захваљујући моралним и другим квалитетима које је Партија постигла у својим редовима у доратној револуционарној борби. Комунисти — чланови Партије и СКОЈ-а — претстављали су снагу способну да на својим плећима понесе тако велики терет.

Ослободилачки карактер нашег рата је претстављао основу на којој и из које се могао развијати висок морал наших јединица. Али чињеница да смо водили такав рат није значила обавезно и висок морал јединица, није морална снага нашег борца долазила сама по себи само зато што се он борио за праведну ствар. Ту снагу је требало створити, одржавати и учвршћивати у дугом периоду и под негативним дејством мноштва фактора. Она је, дакле, била плод упорног, дуготрајног и одређеног циљу усмереног рада.

Наша Партија је схватила не само то да је морална чврстина оружаних снага Револуције пресудан фактор победе, већ и то да тај фактор треба обезбедити радом комуниста. Истичући потребу овог рада друг Кардељ пише да партизански покрет „може да одржава на висини, да га јача, да га чува пред спољашњим уништењем или унутрашњим распадом само свесна и организована револуционарна снага која непрестано, из дана у дан, тежи да политички и морално учврсти сваку партизанску чету и сваког појединог партизана...“. И даље: „Свака партиска организација и сваки поједини комунист мора у ово време бити свестан да у првом реду од његових напора зависи да ли ће наше партизанске чете јачати или ослабити. Потпуно је погрешно ако се ослањамо на то да је партизански покрет већ сам по себи неуништив зато што је општенародни. Ко поставља такве теорије тај се ослања на спонтане тенденције, потцјењује улогу свесног фактора у историји, потцјењује улогу Комунистичке партије. Партизански покрет јачаће, побеђиваће и постићи свој циљ само ако сваки комунист до краја изврши своју дужност и ако љубоморно бди над унутрашњом политичком и моралном чврстином партизанских чета“. („Стварање и развој Југословенске армије“, II, стр. 47 и 48.)

Такав став Партије према моралном фактору наметнуо је низ задатака од чијег је извршења зависила конкретна морална снага јединица. Суштина тих задатака, садржај рада на учвршћењу морала произашао је из уочавања најбитнијих чинилаца од којих он зависи. Међу тим чиниоцима на прво место се поставила политичка свест сваког нашег борца из које ће резултирати његова спремност да се бори упркос свим тешкоћама и да поступа у складу са захтевима који су постављени пред јединице и сваког човека посебно.

Са решеношћу људи да се боре из убеђења у оправданост и неминовност те борбе могло се рачунати само ако су им јасни циљеви борбе, ако ти циљеви одражавају њихове жеље и потребе и ако им је могућно сагледати перспективу исхода борбе и назрети оно што треба да дође иза ње. Зато се пред Партију поставио задатак да

истакне циљеве Ослободилачке борбе, да их тумачи и објашњава у свим приликама.

Партија је истакла и доследно се борила за такве циљеве који су били израз потреба сваког родољубивог грађанина наше земље. Широко постављен ослободилачки карактер наше борбе, са перспективом остварења бољег друштвеног уређења после рата био је прихватљив за сваког оног који је желео националну слободу и праведнији живот у ослобођеној земљи. Међутим, и тако постављени циљеви наше Ослободилачке борбе нису могли бити прихваћени од становништва без политичког рада у масама и демонстрације тих принципа на делу од стране јединица наше војске. Због тога је тумачење циљева Ослободилачке борбе у јединицама имало задатак подизања политичке свести бораца и кроз то учвршћење морала јединица, с једне, и припремања бораца за њихово политичко деловање у народу, с друге стране. Две стране овог задатка нису се смеле ни једног момента губити из вида. Морална снага наших јединица зависила је и од сагледавања перспективе и на тој перспективи засноване вере у победу. Непрекидан развитак и јачање наших јединица били су најочигледнија гаранција успеха. А такав развитак је био могућан само захваљујући прихватању циљева наше борбе од оног дела маса који до тада није био спреман да их прихвати.

Задатак политичког деловања наших јединица у масама могла је остварити само војска која је и сама била политички зрела, чији су борци били на таквом политичком нивоу да могу утицати речју и делом. (Политичко деловање у масама није се сводило само на утицај јединица. Партија је неуморно радила на терену. Тај рад је био јединствен и сваки раскорак у њему довео би до неуспеха, јер што би се саградило на једној, било би срушено на другој страни.)

Политичка свест бораца претстављала је ону снагу која је била кадра победити све тешкоће с којима су се суочавале наше јединице. Зато је био потребан интензиван, садржајан и непрекидан политички рад у јединицама на њеном изграђивању.

Кад би било могућно избројити све оне састанке на којима су објашњавани циљеви наше борбе, кад би се сабрали појединачни разговори у којима је борац борцу тумачио зашто се боримо, кад би се неком мером могли исказати сви утицаји из којих је резултирао развитак политичке свести наших бораца, онда би било јасно како је огроман напор уложила Партија да би изградила ону политичку снагу која је била неопходна за победу. Зар би наши борци могли савладати све тешкоће са којима су се сусретали да им није било јасно зашто се боре, да нису схватили да је борба једини излаз из ситуације у коју нас је бацио окупатор уз помоћ домаћих издајника? Без развијене политичке свести колебања би била не само неминовна, већ и кобна по исход борбе. Имали смо примера да је у политички неучвршћеним јединицама кад су наишле на потешкоће дошло до осипања, и обратно, ни највећа искушења нису озбиљније уздрмала

јединице иза којих је стајао дужи период интензивног политичког рада. Разумљиво је да овоме није био узрок само степен развитка политичке свести бораца, него и други фактори, као што су прекаљеност, постепено саживљавање са напорним животом јединица итд., али је улога свести била од прворазредног значаја.

Када се говори о циљевима Ослободилачке борбе чије је сагледавање претстављало основу политичке свести, погрешно би било мислити да је требало само формулисати крајње циљеве, учинити их јасним сваком борцу, па да то буде довољна подлога моралне чврстине јединице и сваког борца посебно, као и да је то довољно да се садржајно одговори потребама политичког реаговања на све ситуације у којима су се нашле наше јединице. Схватање и усвајање општих циљева омогућило је оријентацију чак и у специфичним околностима, али за политичко деловање било је потребно више од тога, било је потребно наћи адекватне одговоре на многобројна и различита питања постављена пред нашу борбу и њене носиоце. Из тих задатака произашло је богатство садржаја и потреба непрекидног рада Партије на развијању политичке свести бораца.

Колико је било деликатно наћи правилне одговоре у различитим ситуацијама показује чињеница да је требало водити рачуна не само о разликама у појединим покрајинама, него и у ужим рејонима, срезовима, општинама, па чак и селима. У сваком случају било је потребно размотрити ситуацију у том крају с обзиром на национални састав, односе између различитих националних групација, политику окупатора, степен развитка борбе, утицај наше Партије као и старих грађанских партија итд. и у складу са општом линијом предузимати конкретне политичке мере.

Да би се могло правилно реаговати у свим тим ситуацијама требало је имати развијену политичку свест, довољно чврсту и довољно широку да никаква промена ситуације не може утицати на доношење правилних закључака. Широка платформа наше Ослободилачке борбе претстављала је јасну оријентацију у тим ситуацијама, разумљиво под претпоставком да је схваћена и трајно усвојена. Грешке учињене у неким крајевима у првим фазама наше борбе говоре довољно убедљиво да се у току целог рата рад на развијању политичке свести није могао сматрати завршеним само усвајањем основних циљева Револуције. Потреси који су били резултат тих грешака нису поштедели ни јединице. Деморализација, осипање, падање појединаца под утицај па и у службу непријатеља итд. јављали су се у првом реду због недовољно развијене политичке свести, па отуда и мањкања стварне моралне чврстине. То је значило само потврду правилности основног става Партије да рад на подизању свести бораца наше Револуције мора бити непрекидан, да ће сваки пропуст учињен у том погледу допринети слабљењу јединица и смањењу њиховог утицаја на народ у крајевима у којима се налазе.

Садржај рада Партије на развијању политичке свести бораца као основног чиниоца моралне чврстине јединица обухватао је тумачење како општини циљева борбе, тако и најважнијих задатака у појединим периодима, реаговање на поједине догађаје, демаскирање непријатељевих подухвата на разним линијама итд. Богатство садржаја учинило је да тај рад никада не буде сувишан, да се никада не осећа да је исцрпен, да се понавља. Колико је, например, Друго заседање АВНОЈ-а дало нових задатака нашем политичком раду? Али и задаци који су се провлачили непрекидно у току рата били су актуелни баш због тога што су увек конкретно решавани. Тако на пример, развијање братства и јединства наших народа био је задатак који се није никад запостављао, на коме се непрекидно радило, а да то ни једног тренутка није изгледало тапкање на месту, и то све због тога што се политички деловало према конкретnoj ситуацији полазећи од општег става. У сваком крају непријатељ је на другачији начин покушавао да завади наше народе, да их супротстави једне другима и да тако лакше оствари свој план њиховог поробљавања. Општи став наше Партије у односу на национално питање омогућио је да се брзо прозре намера непријатеља, али у сваком конкретном случају требало је наћи правилна решења, адекватне одговоре. То је чинило наш рад живим и актуелним. За таквим радом се увек осећала потреба. Истовремено је он обогаћивао искуство наших бораца, развијао њихову свест и тако доприносио учвршћењу јединица. Због тога њихов вишенационални састав није претстављао слабост, већ снагу.

Наведени примери говоре да је садржај тога рада био богат како по разноврсној тематици, тако и по различитим начинима, увек конкретном прилажењу једном проблему на разним местима и у другом временском периоду. Тако је Партија обезбедила квалитетан рад из кога је резултирала позната висока политичка свест бораца. Разумљиво да та свест није била резултат искључиво овог рада који је био организован и директно усмерен њеном изграђивању, али је то била основа без које не би било ни политичке свести, и у томе је величина тога рада.

На развијеној политичкој свести и деловању производом из ње и заснованом на њој развило се неразрушиво јединство армије и народа, јединство без кога би победа била немогућна. Интереси оружаних јединица и интереси народа били су исти. Али њих је требало учинити својином народа и јединица. Сваки поступак јединица морао је бити у складу с тим интересима, јер је народ по тим поступцима ценио како јединице, тако и оне циљеве који су били исписани на њиховим заставама. И у томе је одлучујућу улогу имао рад Партије на изградњи политичке свести сваког борца.

У изградњи моралне чврстине наших јединица значајну улогу имао је рад на развијању патриотизма. Два основна момента у решавању тог питања Партија је правилно поставила. Прво, поставила је циљеве борбе који су били такви да су побуђивали патриотизам код

људи чија се политичка свест још није толико развила да би могли схватити револуционарну суштину борбе, али су били поштени патриоти који нису желели продавати националну слободу под било којим условима. Друго, патриотизам се морао изграђивати речју и делом.

Ослободилачки карактер наше борбе био је довољно широк да би у њему нашао задовољење својих патриотских осећања сваки онај који се није мирио са окупацијом и продајом своје земље било у ком виду квислиншких маневара. Таквих људи је било доста у нашој земљи. Свако сужавање карактера борбе бацало је ове људе у наручје окупаторима и разним квислинзима. Посебна је заслуга КПЈ што је уочила значај овог момента и непрекидно инсистирала на национално-ослободилачком карактеру наше борбе, борећи се упорно против истрчавања која су могла само нанети штете ослободилачкој борби. То је учинило да линија КПЈ постане својина сваког поштеног грађанина ове земље. То је раскринкало лажни патриотизам разних четничких, усташких и других издајничких покрета. Народ је увидео ко су патриоти, видео их је по делима наше Партије и наше НОВ.

За развитак патриотизма био је потребан рад који је полазио од борбених и слободарских традиција наших народа, па до повезивања националног ослобођења за стварање нове заједнице која ће бити постављена на такве основе које ће обезбедити трајну националну слободу и бољи друштвени поредак. Отуда су се у нашем политичком раду могле наћи теме „Матија Губец и сељачки ратови“, „Борба српског народа против Турака“, „Први и Други српски устанак“, „Развитак нација у Југославији“, „Вековне борбе наших народа за националну слободу“, „Решење националног питања — темељи на којима ће се стварати нова Југославија“ итд. итд.

Као резултат таквог рада развијао се квалитативно нов патриотизам. Србин је увиђао да нема националне слободе Срба без националне слободе Хрвата, Македонаца итд. То су све више увиђали сви наши народи. А то је већ значило да су људи постајали свесни да без јединства нема победе. Патриотизам је постајао шири. И само такав је могао доприносити моралном учвршћењу наших јединица.

Поред националног, патриотизам наших бораца све више је добијао и социјални садржај. Њима није било свеједно шта ће бити после истеривања окупатора. Све више се повезивало национално, ослободилачко са социјалним. Само патриотизам који је израстао на таквим основама, на таквом садржају, могао се непрекидно развијати, могао је избећи колебања изазвана разним тешкоћама. Такви патриоти били су комунисти и на речи и на делу. Једино тако се могло успети да се у процесу борбе за национално ослобођење код наших бораца развије патриотизам који није ограничен уским националним оквирима.

Један од битних чинилаца моралне чврстине наших јединица били су односи који су владали у њима. Какви су били ти односи

говори и чињеница да се и данас позивамо на њих када желимо да истакнемо какви треба да су односи у Армији. Партија је упорно изграђивала правилне односе у јединицама и будно пазила да се они не изроде у било ком правцу. То је захтевао карактер наше борбе и њених оружаних снага. Наиме, нова, револуционарна војска није могла да полази од односа који су владали и били један од главних трулих стубова у бившој југословенској војсци. Наше јединице су стваране од добровољаца. То значи да су борци већ долазили са одређеним нивоом политичке свести, да су свесно пошли у борбу и да баш због тога није било места мерама притиска старешина у циљу да се борци натерају на борбу. С друге стране, нама је био циљ развијање свести и заснивање акција на тој свести. То је захтевало и одговарајући однос старешина према борцима.

Како су циљеви наше борбе, поред националног ослобођења, истицали и изградњу новог, праведнијег друштвеног уређења, било је неопходно да се то ново, праведније одрази већ у односима међу људима оних снага које се боре за то. Партија је учила да ће снага наших јединица, њихова привлачност за масу нових бораца и поверење које треба да стекну у масама зависити од односа који буду владали у њима.

Суштина тих односа се састојала у поштовању личности, у другарству, несебичности, међусобном поверењу, у развијању осећања дужности, у једнаким условима живота и борбе бораца и старешина, у поверењу бораца у старешине и старешина у борце, у искренности, отворености, самокритичности и у многим другим чиниоцима, који су сваки за себе значили понешто у том склопу који се назива односима. Успех рада Партије на развијању правилних односа у нашим јединицама и лежи у томе што није заборављала на поједине од ових чинилаца фаворизујући сад једне, сад друге. (Неки од ових чинилаца су резултат васпитања одређених особина моралне личности. Овде их истичемо само као предуслов развијању правилних односа у ширем смислу. Колико је год, например, искреност особина личности, исто толико без искренности нема здраве, другарске атмосфере у јединици, те се стога не може занемарити на овом месту.)

Колико састанака, колико разговора, објашњења, писмених и усмених упозорења, колико деловања личним примером је било потребно да се постигне оно што се постигло! Тешко је било наћи пример да старешина вређа борца, а ако се и догодио, такав случај није могао проћи без интервенције партиске организације. То се већ толико укоренило у наше односе да је сваки борац било у односу на свог друга или у односу на старешину, при свакој неправилности изашао са најјачим аргументом: „Партија нас не учи тако“. И заиста је сваком било јасно како нас учи Партија. Ако се појавила себичност, например приликом поделе хране, партиска организација је интервенисала на разне начине; ако неко није вршио дужност како треба, није се остављало да се то реши само командном линијом, већ је партиска

организација предузela васпитне мере од којих је имао користи цео колектив; ако се појавило подозрење међу појединцима или групама, није се дозвољавало да се односи затрују, већ су се, благовремено тражили узроци, инсистирајући на искрености, отворености и самокритичности без којих није могло бити здравих, другарских односа. Све оно што би могло нарушавати јединственост и нагризати унутрашњу чврстину јединица било је уклањано деловањем партиске организације, непосредном интервенцијом или није ни могло доћи до изражаја захваљујући резултатима васпитног рада у најширем смислу, који је спроводила Партија.

Моралну снагу наших јединица нису могли сломити глад, голоутиња, помањкање муниције и наоружања и друге недаће. Разлог непоколебљивости је лежао не само у томе што су људи били свесни циљева за које се боре, већ и због поверења бораца у старешине. Ако се гладовало борци су знали да су исцрпене све дозвољене могућности да се, например, набави храна и да због тога нема кривице старешина. И не само то, старешине су у тим тренуцима гладовале заједно са борцима. Све невоље су биле подељене између старешина и бораца, као што су била подељена и сва добра, све радости. То је створило узајамно поверење, тако неопходно сваком колективу. Оно је било значајан чинилац моралне чврстине, над њим је непрекидно бдила Партија, оно је било плод њеног неуморног рада.

На таквим односима који су владали у нашим јединицама могла је израсти квалитативно нова дисциплина какву нису познавале капиталистичке армије. Наша Партија није сматрала да нам је потребна дисциплина каква је владала у старој југословенској војсци, а најмање да таква дисциплина може бити фактор моралне снаге наших јединица. Значај дисциплине је сагледан у склопу осталих фактора борбене моћи јединица. Битно је било схватање да ће вредност дисциплине бити утолико већа, уколико је људи свесно усвоје, уколико схвате њену потребу. На тој основи учвршћивала се дисциплина у нашим јединицама. Зато у Статуту пролетерских бригада стоји, поред осталог, и ово: „Дисциплина је у бригади гвоздена. Ова дисциплина није слична дисциплини у капиталистичким армијама. То је самодисциплина заснована на свести и политичком уверењу сваког појединог борца. Она се заснива на дубоком уверењу читавог колектива као целине да је таква дисциплина неопходно нужна ради успешне борбе против свих непријатеља“. Таква дисциплина је могла имати моралну снагу и претстављати сталан позитиван фактор борбене моћи наших јединица.

Када се говори о улози Партије у изграђивању моралне снаге наших јединица, не могу се мимоићи ни оне посебне мере које су се предузимале пре сваке веће борбе, у току борбе, при промени ситуације, при поласку у други крај, при сваком покушају непријатеља да унесе смутњу у наше редове, при реаговању на непредвиђене случајеве итд. итд.

Позитиван утицај на морал имала је и непрекидна активност наших јединица. Неактивност, учмалост разбија морал. Карактеристично за наш рат, међутим, било је то да су јединице увек биле активне. И то је допринело да се не наруши њихов морал. Било је итекако важно уочити тај моменат и спровести га у дело. Друг Тито је непрекидно истицао потребу сталне активности јединица без обзира на ситуацију у којој се налазе. Често сама ситуација изискује активност јединица, али се не може рећи да је то увек тако. Било је момената кад је непријатељ, повучен у велике гарнизоне, био срећан ако га не нападамо, кад није имао снаге за офанзиву. Али тада га наше јединице нису остављале на миру, тада су оне биле у офанзиви, иако се у таквој ситуацији лако могло доћи на помисао да треба да мирују. Међутим, наше јединице нису мировале. Ако и нису биле у борби, ако су имале дужи предах између борби, предузимане су мере које су активирале људе. Без обзира да ли је то била обука са оружјем, културни или политички рад, или ма која друга радња, циљ је био исти — активирати људе, не дозволити учмалост на коју се надовезује низ негативних појава које нарушавају моралну чврстину.

И поред високог борбеног морала јединица, свака акција је посебно припремана да би се испољила још већа борбеност. Указивано је на значај претстојеће борбе, детаљно је објашњавана ситуација како би се истакло место добивеног задатка у склопу опште ситуације, истицано је шта се очекује од јединице и сваког њеног борца, позивало се на дуг бораца према народу (или према рањеницима, или према суседним јединицама), истицана су злодела непријатеља, стварало се код бораца расположење које ће их носити у ватру претстојеће борбе. Одржавани су зборови јединица, састанци партиске организације, састанци СКОЈ-а, појединачно се разговарало са младим борцима за које је претстојећа борба значила ватрено крштење, искусни борци су причали о својим искуствима из борби итд.

Ако се у борби догодило нешто непредвиђено, што је могло да угрози успех, предузимане су нове мере. Комунисте није збуњивала измена ситуације, реаговали су брзо и ефикасно, самоиницијативно или по упутству, али увек тако да су остали борци видели шта и како треба радити.

Успех сам по себи подиже морал. Међутим, Партија се није задовољавала тиме. Низ мера је предузиман и после успешно завршене борбе. Опет састанци, опет зборови и друге форме. Вршена је анализа протеклих борби, сагледавала се целина, али нису заборављане појединости и држање сваког борца. Није пропуштено да се најбољи похвале, да се слаби критикују и да се донесе закључак на шта треба обратити пажњу у следећој борби.

Велики губици се могу врло негативно одразити на морал јединице. Али, они могу и појачати мржњу према непријатељу, могу пот-

стицати борце на нови, још немилосрднији обрачун. Погинуле другове треба жалити, али их треба и достојно осветити. Све је то јасно, али и то не долази само по себи, јер, да губици не би нарушавали морал јединица, потребан је одређен рад са људима, а и то је био задатак комуниста.

Низ мера предузетих пред борбу, у току борбе и после ње слио се у једну целину са мерама чији је циљ била активност јединица и све скупа су претстављале значајан фактор моралне чврстине наших јединица. У томе раду је био садржан велик део активности партиске организације, његови носиоци су били комунисти.

Подизању морала јединица доприносио је културни рад и забавни живот који су сматрани значајним партиским задацима. Такав рад не само што је доприносио подизању културног нивоа бораца, него је учинио живот у нашим јединицама пунијим и лепшим, што се позитивно одражавало на борбеност јединица.

Говорећи о моралном фактору и раду Партије на његовом развијању, потребно је истаћи организован рад на подизању храбрости појединаца и целих јединица. Ако се пође од чињенице да је храброст савладан страх, кретање напред упркос страху снагом људске свести и воље, осећање дужности и обавеза, онда је јасно да сваком човеку треба помоћи да савлада страх и испољи храброст. Зар мере, као што су посебна задужења старих бораца да храбре новодошле, или посебно обраћање комунистима да издрже, да изврше задатак у најтежим ситуацијама, или захтев да старешине покажу лични пример храбрости, да поведу јединицу када је она застала итд., нису на линији развијања храбрости? У том погледу било је чак и претеривања, што је доводило до непотребних губитака међу најбољим комунистима, а нарочито командним кадром. Али херојизам комуниста подигао је не само њихов углед, него је стварао нове хероје међу масом бораца и тако допринео стварању хероја — јединица.

Морална снага је резултат мноштва чинилаца који се тешко могу исцрпсти и најпотпунијом анализом, а нарочито не у оваквом напису. За нас је, међутим, битно да се и у ових неколико најважнијих примера укаже на улогу Партије. У сваком од њих јасно се уочава организаторска улога Партије, јасно се уочава место комуниста. Та улога је испољена мноштвом облика у којима се увек могао видети иницијатор — Партија и реализатор — комунисти.

Лични примери комуниста били су најснажније оружје моралног утицаја Партије. Да би васпитно утицала на масе Партија је најпре васпитала своје чланове, да би деловали, у првом реду, делом. Ако је требало развијати храброст код људи, комунисти су је требали показати у борби; ако је требало издржати велике напоре, од комуниста се тражило да их у првом реду они учине; ако се је требало задовољити најминималнијим у исхрани и због обазривости према

становништву неког краја које није било спремно да добровољно даје храну, од комуниста је тражено да примером покажу издржљивост и такт и да пазе да се сваки борац понаша према добијеним упутствима; за искреност, другарство, поверење, несебичност итд. комунисти су били борци у првим редовима, објашњавали и примером показивали како треба поступати.

Неоспорно је да је партиска организација била један од главних фактора васпитања у јединицама, у које се укључивао и рад на учвршћењу моралне снаге. Међутим, кад се говори и о осталим факторима — старешини и колективу — не може се не увидети место комуниста, а то опет значи Партије. Утицај старешина је велик, али њих је васпитала Партија, она их је оспособљавала за такав утицај. Било је случајева да су се неке старешине заборављале, да су заборављале нешто од онога што су дужне да учине, и тада их је партиска организација позивала, враћала на исправан пут на разне начине, почев од саветовања и критике, па до казни. Партија је својим радом изграђивала оно људско што су наше старешине испољиле у овом рату. Зато се и кроз њихов рад може сагледати улога Партије.

Наше јединице су претстављале примерне колективе у којима су се преваспитавале хиљаде нових бораца. Носиоци тог васпитања, оно језгро око кога су се окупљали остали борци у јединици, које је давало тон животу и раду јединице, били су комунисти. И ту је, значи, Партија имала одлучујућу улогу.

Морална снага наших јединица у протеклом рату била је на највишем нивоу и може служити као узор будућим генерацијама. Али она није дошла сама по себи, у њу је хиљадама нити уткан рад Комунистичке партије, њени носиоци су били комунисти.